วิเคราะห์เสรีภาพในทรรศนะของคาร์ล มาร์กซ์

An Analytical Study of Freedom in Karl Marx's View

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม
Phramaha Maghavin Purisuttamo
ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม
Research Center for Dhammasuksa
Phrapariyattidhamma of Watawutwikasitaram
E-mail : maghavin9@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้เป็นการศึกษาอัตชีวประวัติของคาร์ล มาร์กซ์ เสรีภาพในทรรศนะของคาร์ล มาร์กซ์ และวิเคราะห์เสรีภาพในทรรศนะของคาร์ล มาร์กซ์ สรุปว่า เสรีภาพในทัศนะของคาร์ล มาร์กซ์ เป็นเสรีภาพส่วนบุคคลแท้จริง ก่อให้เกิดความเสมอภาพและความเจริญก้าวหน้าในสังคม เสรีภาพมีส่วนในการกำหนดชั่วโมงทำงาน เพื่อให้คนมีเวลาเท่าเทียมกันในการแสวงหาความเพลิดเพลิน เสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญขั้นพื้นฐานของศีลธรรม และเป็นหลักการที่สำคัญในจริยศาสาสตร์ของคาร์ล มาร์กซ์

คำสำคัญ : เสรีภาพ, ทรรศนะ, คาร์ล มาร์กซ์

ABSTRACT

This article aims to study Karl Marx's autobiography and Karl Marx's view of freedom, and to analyze Karl Marx's view of freedom. The results reveal that Karl Marx's view of freedom is a true personal freedom that causes the equality and the progress in society. Freedom contributes to the determination of working hours in order to give people time equally to seek pleasure. Freedom is, therefore, the basic principle of morality as well as an important principle in Karl Marx's ethics.

Keywords: freedom, view, Karl Marx

1. อัตชีวประวัติของคาร์ล มาร์กซ์

คาร์ล มาร์กซ์ (kal Marx) เกิดเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2361 ที่เมือง ทริ- แอร์ (Trier) ในประเทศเยอรมัน บิดาของเขาชื่อ เฮียร์สเชล มีอาชีพทนายความ เชื่อสายยิว เมื่อคาร์ล มาร์กซ์ อายุได้ 6 ขวบ บิดาก็ได้ให้เขาเข้านับถือศาสนาคริสต์ในนิกายโปเตสแตนต์ บ้านเกิดของคาร์ล มาร์กซ์ แวดล้อมไปด้วยภูมิประเทศอันสวยงาม มีตึกรามบ้านช่องและโบสถ์งามสง่าตั้งอยู่ริมแม่น้ำ หมู่พฤกษชาติเขียวขจีเรียงรายเป็นทิวแถว เด็กชายคาร์ล มาร์กซ์ เป็นเด็กที่รักธรรมชาติมาก เขาขอบยืนสูดอากาศอันบริสุทธิ์จากริมแม่น้ำในยามเช้าและปล่อยความคิดไปไกล บิดาและมารดา ของคาร์ล มาร์กซ์ เป็นคนที่เคร่งครัดในขนบเนียมประเพณีเป็นอย่างยิ่ง เพราะมาจากตระกูลที่มั่งคั่ง มีความศรัทธาต่อพระเยซูเจ้ามาก เด็กชายคาร์ล มาร์กซ์ ต้องไปโบสถ์ทุกวันอาทิตย์ ทั้งบิดาและมารดาต้องอบรม คาร์ล มาร์กซ์ ให้เป็นคนสงบ รักสันติภาพ บิดาเคยพูดเสมอว่า “เราต้องเคารพผู้มีอำนาจในแผ่นดิน เราไม่ควรใช้ความรุนแรง เราไม่ควรต่อต้านผู้มีอำนาจด้วยการปฏิวัติ เพราะผู้มี

อำนาจรับอำนาจมาจากพระเจ้า และถ้าเธอได้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน เธอจะต้องให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย รวมทั้งคนยากคนจน เพราะถ้าเธอไม่ช่วยผู้อื่นแล้วแสดงว่าเธอทรยศต่อพระเจ้าที่ให้อำนาจความเป็นใหญ่แก่เธอ”

คาร์ล มาร์กซ์ ได้ยินคำเหล่านั้นเสมอ แต่ 20 ปีต่อมา เขากลับกลายเป็นผู้นิยมการปฏิวัติและกลายเป็นบิดาของการปฏิวัติทั่วโลก แม้ว่าเขาได้ยินคำสอนของบิดาเสมอว่า “เจ้าจะต้องช่วยซับน้ำตาคนยากจน โดยทางสันติภาพและแบบพระเยซูคริสต์ เทพบุตรแห่งสันติภาพไม่ใช่แบบของการปฏิวัติและสงคราม” จริงอยู่เขาได้ต่อสู้เพื่อคนยากคนจน แต่เขายืนยันว่าคนจนจะได้เสรีภาพก็ต้องอาศัยกาปฏิวัติ ทั้งนี้เพราะตอนหลังเขาได้รับอิทธิพลมาจากนักปราชญ์ทางการเมืองผู้สนใจการปฏิวัติหลายท่านโดยเฉพาะ ยอร์ว เฮเกล (George Hegel) เจ้าของทฤษฎี “กระสุนดินปืนมีค่ากว่านกพิราบสีขาว” (ปฏิวัติดีกว่าอยู่เงียบๆ)

เมื่ออายุได้ 18 ปี คาร์ล มาร์กซ์ ได้จบชั้นเตรียมอุดมจากโรงเรียนเล็ก ๆ ในเมื่อทริ-แอร์ คาร์ล มาร์กซ์ เป็นเด็กหนุ่มใฝ่ฝันและทะเยอทะยานมาก บ่อยครั้งเขาปรารภกับมารดาของเขาด้วยท่าทางขึงขังจริงจังว่า “ผมอยากเรียนการเมือง อยากเรียนกฎหมาย แต่ผมไม่ต้องการเป็นทนายความอย่างคุณพ่อ เพราะทนายความเป็นอาชีพที่ดี แต่ไม่ได้ช่วยเหลือคนยากคนจนที่แท้จริง ผมต้องการรู้กฎหมายเพื่อมาช่วยเหลือคนยากคนจนให้พ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของกฎหมาย ผมต้องการร่างกฎหมายเพื่อที่จะให้คนเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสของคนร่ำรวย ผมต้องเห็นคนเสมอภาคกัน” มารดาของคาร์ล มาร์กซ์ ได้แต่ยิ้ม ๆ และพูดว่า “เจ้าอย่าไปพูดเรื่องนี้ให้คุณพ่อฟังนะลูก เพราะคุณพ่อรู้ว่าเจ้าพูดเหลวไหล มนุษย์จะเสมอภาคกันไม่ได้หรอก เพราะมนุษย์ไม่ใช่พระเจ้า มนุษย์มีทั้งคนดี คนเลว มีทั้งคนขี้เกียจ คนขยัน มีทั้งคนแข็งแรงและคนอ่อนแอ เจ้าร่างกฎหมายให้วิเศษอย่างไร มนุษย์ก็หนี้ความเป็นมนุษย์ไม่พ้น หนีความเห็นแก่ตัวไม่พ้น เราได้ภาวนาให้พระเจ้าดลใจให้มนุษย์มีความเมตตาปราณีซึ่งกันและกันเท่านั้นกฎหมายคุ้มครองจิตใจคนไม่ได้หรอก ลูกอย่าคิดมากไปเลย เปลืองสมองของลูกเปล่า ๆ เชื่อแม่เถอะนะ”

คาร์ล มาร์กซ์ ไม่ได้โต้แย้งเรื่องพระผู้เป็นเจ้ากับคุณแม่ แต่ครุ่นคิดเสมอว่า “ถึงอย่างไรตนจะต้องต่อสู้เพื่อคนยากคนจน ให้ได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพอันเท่าเทียมกันในสังคมและเมื่ออายุย่างเข้า 20 ปี นั่นเอง เขาได้จัดกระเป๋าเดินทางกล่าวคำอำลาต่อบิดามารดาไปศึกษาต่อในคณะกฎหมายของมหาวิทยาลัยบอนน์ (เยอรมันตะวันตก) และต่อมาได้ย้ายไปศึกษาต่อวิชาประวัติศาสตร์ และปรัชญาที่มหาวิทยาลัยเบอร์ลิน (เยอรมันตะวันตก) ผู้บันทึกประวัติของคาร์ล มาร์กซ์ ทุกท่านรวมทั้งรัฐบุรุษ เลนิน ได้บันทึกไว้ว่า “คาร์ล มาร์กซ์ เป็นนักศึกษาที่กระตือรือร้นหัวรุนแรง อัจฉริยะ และชอบซักไซ้ครูอาจารย์ จนถูกหาว่าเป็นคนบ้าการเมือง” แต่อย่างไรก็ตามอีก 3 ปีต่อมา คือในปี พ.ศ. 2384 (อายุ 23 ปี) คาร์ล มาร์กซ์ ได้จบปริญญาเอกอย่างสมภาคภูมิจากมหาวิทยาลัยเยนะ

ในกรณีศึกษาระดับปริญญาโทและเอก เขาได้ทำ “วิทยานิพนธ์” ในเรื่อง “ปรัชญาของเอพิคิวรัส” ซึ่งเป็นการเขียนประวัติและปรัชญาของเอพิคิดรัสนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ชาวกรีกคนหนึ่ง ผู้เกิดก่อนพระเยซูประมาณ 300 ปี เป็นนักปรัชญาที่ว่าด้วยวัตถุนิยมโดยสิ้นเชิง เป็นนักปรัชญาที่ไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้า เป็นนักปรัชญาที่สอนว่า เรื่องพระเป็นเจ้าเป็นเรื่องเหลวไหลหลอกลวงเป็นปรัชญาที่ต่อต้านเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยสิ้นเชิง เอพิคิวรัสเน้นว่าเรื่องพระเจ้าเป็นเรื่องของคนฉลาดใช้หลอกลวงคนโง่ ยิ่งหนักไปกว่านั้น เอพิคิวรัสเน้นหนักไปในเรื่องวัตถุ โดยมีความเห็นว่ามนุษย์ควรจะยึดมั่นในเรื่องความอยู่ดีกินดี ทางวัตถุในโลกมากกว่าไปเพ้อฝันในเรื่องสวรรค์-วิมาน เพราะเป็นเรื่องเหลวไหล

2. แนวคิดและทฤษฎีเสรีภาพ

ในทัศนะของคาร์ล มาร์กซ์ เสรีภาพส่วนบุคคลที่แท้จริง เป็นสิ่งจำเป็นที่ก่อให้เกิดความเสมอภาคและความเจริญก้าวหน้าในสังคม เพราะว่าความหมายที่แท้จริงของคำว่า “เสรีภาพ” คือ เสรีภาพทางเศรษฐกิจ ลัทธิคอมมิวนิสต์เพียงลัทธิเดียวเท่านั้นที่สามารถพัฒนาอำนาจของบุคคลให้เป็นไปได้

เสรีภาพมีส่วนสำคัญในการกำหนดชั่วโมงทำงาน เพื่อที่จะให้คนได้มีเวลาเท่าเทียมกันในการแสวงหาความเพลิดเพลินจากปรัชญา สุภาษิต คำโคลง และศิลปะ ฯลฯ และนอกจากนี้ยังประโยชน์ในการพัฒนาความสะดวกสบายอื่น ๆ ส่วนการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวต้องถูกทำลายไป สืบเนื่องมาจากชั่วโมงทำงานนี้เองที่เป็นเหตุให้พวกกรรมกรต้องต่อสู้เพื่อลัทธิคอมมิวนิสต์

เสรีภาพ คือกระบวนการในการบรรลุอุดมการณ์และจุดมุ่งหมายของมนุษยชาติทั้งหมดความยุติธรรมทางสังคม ความบริสุทธิ์ ความมั่งคง ความปลอดภัย และความเจริญทางจิตใจ และทางร่างกาย เหล่านี้ทั้งหมดรวมอยู่ในคำว่า “เสรีภาพ”

ดังนั้น เสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญขั้นพื้นฐานของศีลธรรม และเป็นหลักการที่สำคัญในจริยศาสตร์ของคาร์ล มาร์กซ์

3. เสรีภาพกับความจำเป็น

เสรีภาพกับความจำเป็น เป็นข้อคิดที่สำคัญยิ่งในปรัชญาลัทธิ์ มาร์กซ์ หมายความว่าเสรีภาพไม่ได้เกิดจากสภาวะแห่งความเป็นอิสระอันเป็นไปตามจิตนาการ ซึ่งอยู่ต่างหากไปจากกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ หากแต่เสรีภาพจะมีได้ก็แต่โดยที่มนุษย์มีความรู้ในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ สามารถเอาความรู้ดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในทางปฏิบัติได้ “ตราบใดที่เรายังไม่รู้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งมันดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างเป็นอิสระนอกเหนือความคิดจิตใจของเรา กฎเกณฑ์จึงทำให้เราต้องเป็นทาสแห่งความจำเป็นอันเนื่องมาจากความไม่รู้ของเราเอง แต่เมื่อเราสามารถรู้ได้ถึงกฎเกณฑ์ดังกล่าว ซึ่งดำเนินไปโดยอิสระนอกเหนือไปจากเจตจำนงและความคิดจิตใจของเรา เราจึงจะกลายเป็นนายเหนือธรรมชาติได้” (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์, ปรัชญาตะวันตกใหม่, กรุงเทพฯ : แสงจันทร์การพิมพ์, 2539, หน้า 249)

เสรีภาพของมนุษย์ จึงไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากความสามารถที่จะรู้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติแล้วนำเอาธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งมนุษย์มีความรู้ถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติมากเพียงไร มนุษย์ก็มีเสรีภาพมากขึ้น เสรีภาพจึงเป็นผลิตผลของวิวัฒนาการแห่งประวัติศาสตร์สังคมนับแต่เริ่มแรกเพราะความไม่รู้นั่นเอง ทำให้มนุษย์ต้องเป็นทาสของธรรมชาติ ต่อมาจากพัฒนาการของกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคลเรื่องปัจจัยของการผลิต (Means of Production) และการอุบัติขึ้นของสังคมที่มีชนชั้น มนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมต้องอยู่ภายใต้อำนาจแห่งความสัมพันธ์ทางสังคมของพวกเขาเอง

ในสังคมทุนนิยม เนื่องจากความรู้ของมนุษย์มีความก้าวหน้าขึ้นอย่างใหญ่หลวงในฐานะที่มนุษย์มีความเป็นนายเหนือธรรมชาติ แต่โดยที่ความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้ขึ้นอยู่กับการควบคุมของมนุษย์ฝ่ายข้างมากในสังคม

ดังนั้น มนุษย์จึงไม่ได้มีความเป็นอิสระ เสรีภาพของมนุษย์จึงปราศจากความหมายสภาพแห่งการดำรงอยู่ต่าง ๆ ได้ก่อรูปขึ้นเป็นสภาพแวดล้อมของมนุษย์ซึ่งจนกระทั่งบัดนี้ก็ได้ครอบงำอยู่ ครั้นมาถึงจุดนี้ (สังคมนิยม) ก็ได้ผ่านเข้ามาอยู่ภายใต้การครอบครองและควบคุมของมนุษย์ ซึ่งครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่มนุษย์ได้กลายมาเป็นนายเหนือธรรมชาติ อย่างมีความสำนึกที่แท้จริง และตราบเท่าที่เขาได้กลายมาเป็นนายเหนือองค์การจัดตั้งทางสังคมของเขา มันเป็นการก้าวกระโดดของมนุษย์ชาติจากอาณาจักรแห่งความจำเป็นเข้าไปสู่อาณาจักรแห่งเสรีภาพ

วิวัฒนาการแห่งเสรีภาพเป็นเรื่องที่มีความเจริญก้าวหน้ามาก มีสิ่งที่จำเป็นต้องกล่าวในเรื่องนี้อยู่ 3 ประการ คือ ความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ความเจริญก้าวหน้าทางด้านนี้สามารถเพิ่มพลังในการผลิตได้มาก การควบคุมชุมชน หรืออำนาจ ควบคุมปัจจัยการผลิตและการจำแนกแจกจ่ายตลอดจนถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และ การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพ โดยอาศัยอำนาจและคุณธรรม ดังนั้น ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “Progress” ก็คือ การดำเนินจากความไม่มีเสรีภาพไปสู่ความมีเสรีภาพ

ในวิวัฒนาการแบบวิภาษวิธีแห่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติทั้งหมด ความก้าวหน้าแบบนี้เป็นประจักษ์พยานได้ดี และจุดมุ่งหมายของความก้าวหน้าก็คือการสถาปนาสังคมคอมมิวนิสต์ขึ้นในโลก

โดยทำนองนี้ จุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งจริยศาสตร์ของคอมมิวนิสต์ก็คือการสถาปนาระบบเศรษฐกิจแบบสังคมคอมมิวนิสต์ ดังที่เลนินได้กล่าวไว้ว่า “ศีลธรรมของคอมมิวนิสต์เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในการทำลายระบบชนชั้น ซึ่งจะทำให้พวกกรรมกรรวมตัวกันได้ เพื่อต่อสู้กับนายทุนผู้แสวงหาประโยชน์ส่วนตัว”

ดังนั้น พวกนิยมลัทธิมาร์กซ์จึงไม่รีบร้อนที่จะใช้วิธีการใด ๆ แต่เขาจะใช้วิธีการแทรกซึมทีละน้อย จริยศาสตร์ของคอมมิวนิสต์มีลักษณะตรงกันข้ามกับจริยศาสตร์คานธี คือถือว่า วิธีการที่ดีที่สุดนั้นจะต้องถูกกำหนดโดยจุดมุ่งหมายที่ดีที่สุดเหมือนกัน

คาร์ล มาร์กซ์ วิธีการที่รุนแรงเป็นวิธีที่ถูกต้องและเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ตามทัศนะของมาร์กซ์ วิธีการและจุดหมายเป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กันไปทั้งสองอย่าง มีความกลมกลืนกันอย่างใกล้ชิดสนิท ในปัญหาเรื่องจุดมุ่งหมายที่ตัดสินความเหมาะสมของวิธีการจะเกิดขึ้นเมื่อละทิ้งความเป็นเอกลักษณ์เสีย

อันที่จริง ความไม่เสมอกันของวิธีการและจุดมุ่งหมาย แต่ในทางปฏิบัติพวกคอมมิวนิสต์ได้เสนอมติว่า วิธีการที่ไม่รุนแรงไม่สามารถทำลายพวกนายทุนผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวลงได้ ดังนั้น การปฏิวัติแบบใช้อาวุธจึงเป็นวิธีการอย่างเดียวเท่านั้นที่ใช้ได้ผลในการล้มล้างลัทธินายทุน

ตามทัศนะของมาร์กซ์ จริยศาสตร์โบราณเป็นทั้งจริยศาสตร์ของพวกชนชั้นกลางหรือปัจเจกบุคคล จริยศาสตร์สมัยโบราณไม่ถือเอาสวัสดิการเพื่อส่วนรวมเป็นจุดมุ่งหมายในจริยศาสตร์สมัยโบราณนั้น จุดมุ่งหมายสูงสุดไม่ได้เป็นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของมนุษยชาติแต่อย่างใด นอกจากจะเป็นการดำรงชีวิตให้กลมกลืนกับพระผู้เป็นเจ้า หรือการดำรงชีวิตเป็นไปตามพระบัญชาของพระผู้เป็นเจ้า สุดแล้วแต่ท่านจะบันดาล จริยศาสตร์สมัยโบราณจึงขึ้นอยู่กับศาสนาเป็นหลัก และเป็นเครื่องมือของพวกนายทุนผู้แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ลัทธิมาร์กซ์ จึงพิจารณาเห็นว่าจริยศาสตร์สมัยโบราณเป็นจริยศาสตร์ที่ไม่ถูกต้อง ตามทัศนะของมาร์กซ์ จุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งจริยศาสตร์สมัยโบราณจึงเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระสิ้นดี กฎต่าง ๆ ทางศีลธรรมจึงเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของสังคมอยู่บนรากฐานแห่งปัจจัยหรือเงื่อนไขส่วนบุคคล สังคมและเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ดังนั้น จึงไม่มีจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบ (จริยศาสตร์ตะวันตก) แต่ก็มิได้หมายความว่าลัทธิมาร์กซ์ได้ตีค่าว่า จริยศาสตร์สมัยโบราณทั้งหมดไม่มีประโยชน์เสียเลย เพราะจริยศาสตร์ทุกระบบมีประโยชน์ในตัวมันเองตามเงื่อนไขของสังคม และจริยศาสตร์ดังกล่าวก็มีความสัมพันธ์กับ จริยศาสตร์ของคอมมิวนิสต์ด้วยเหมือนกัน แต่ขึ้นอยู่กับความยุติธรรมแบบวิภาษวิธี

จริยศาสตร์ของคอมมิวนิสต์เองก็มีความขัดแย้งกัน มีการปฏิเสธโต้แย้ง และเป็นการพัฒนาจริยศาสตร์สมัยโบราณด้วย

จริยศาสตร์สมัยโบราณมีวิวัฒนาการโดยไม่ขาดสาย จากลัทธิเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวไปสู่ลัทธิเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น และสวัสดิการของคนหมู่มาก

ลัทธิมาร์กซ์ ยังคงดำเนินไปเรื่อย ๆ ในวิวัฒนาการแบบเดียวกันและมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นจุดหมายสำคัญ

4. ประวัติศาสตร์กับเสรีภาพของมนุษย์

การพิจารณาเสรีภาพในอีกแง่หนึ่งคือเสรีภาพของมนุษย์ในแง่ที่หนึ่งนั้นจะบรรลุได้ตามกระบวนการทางประวัติศาสตร์เท่านั้น การอธิบายกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์นั้นถ้าไม่พิจารณาร่วมกับเรื่องเสรีภาพอื่นเป็นจุดหมายชีวิต ทำให้เกิดการเข้าใจความคิดของมาร์กซ์ว่า เป็นนิยัตินิยมทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดมาจากกฎดังกล่าวโดยที่มนุษย์ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเลย

กฎประวัติศาสตร์ ใน Preface to the Critique of political Economy มาร์กซ์พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบที่ตามมา ความสัมพันธ์ชนิดนี้ มาร์กซ์เรียกว่ากฎธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และกฎดังกล่าวนี้คือกฎการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากเศรษฐกิจของสังคมสมัยใหม่ กฎที่ว่านี้แม้มาร์กซ์จะเปรียบเทียบกับกฎในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่เขาก็มิได้ถือว่าเป็นกฎชนิดตายตัวซึ่งก่อให้เกิดผลที่ตายตัว เช่น ระบบทุนนิยมสืบมาจากศักดินานั้นเป็นการสืบเนื่องที่ต้องเป็นไปโดยเหตุการณ์ใด ๆ ในประวัติศาสตร์ไม่อาจขัดขวางการเกิดขึ้นของระบบทุนนิยมได้ การเกิดทุนนิยมนั้นไม่ขึ้นกับเจตจำนงของใครโดยเฉพาะ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าประวัติศาสตร์จะเกิดขึ้นได้โดยไม่ต้องมีคน แต่หมายความว่าองค์ประกอบทางวัตถุเป็นเหตุใหญ่ของวิวัฒนาการ คนเราควบคุมเหตุได้เพียงเล็กน้อย เหตุดังกล่าวเนื่องจากความขัดแย้งระหว่างพัฒนาการทางการผลิตกับความล้าหลังในด้านความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมใดสังคมหนึ่ง ความขัดแย้งนี้ทำให้สังคมต้องเปลี่ยนแปลงระบบใหม่ มนุษย์ได้แต่ทำให้ความเปลี่ยนแปลงช้าลงหรือเร็วขึ้นเท่านั้น

มาร์กซ์เชื่อว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ตามมา เมื่อมีพัฒนาการทางด้านพลังการผลิตเกิดขึ้นจะเกิดการพาณิชย์แบบใหม่ การบริโภคแบบใหม่ เมื่อมีพัฒนาการทางด้านการผลิต การพาณิชย์และการบริโภคจะเกิดระเบียบต่าง ๆ ของสังคม การจัดระบบครอบครัว กฎหมายชนชั้น กล่าวคือเกิดการจัดสังคมแบบใหม่ขึ้น เมื่อมีระบบสังคมใหม่เกิดขึ้นก็จะมีรูปแบบการเมืองใหม่ ซึ่งเป็นสังคมชนิดที่เป็นทางการเกิดขึ้นสอดคล้องกันรูปแบบในการผลิตทางวัตถุเป็นตัวกำหนดลักษณะทั่วไปของสังคม การเมือง และความรู้สึกนึกคิดของคน ความคิดมิใช่เป็นตัวกำหนดความเป็นอยู่ของคน แต่ตรงกันข้าม ความเป็นสัตว์สังคมเป็นตัวกำหนดความคิดของมนุษย์ ดังนั้น เมื่อมองในแง่สังคม เศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของสถาบันอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมในรูปต่าง ๆ และสถาบันต่าง ๆ เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ทางการผลิต แต่การพูดทั้งสองแง่นี้จะเห็นได้ว่าคำว่ามนุษย์ซึ่งสัมพันธ์กับวัตถุนั้นหมายถึงกลุ่มของมนุษย์ มิได้หมายถึงคนแต่ละคน กลุ่มที่ว่านี้หมายถึงชนชั้น และประวัติศาสตร์ก็คือประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนของชนชั้น ซึ่งก่อให้เกิดผลแก่สังคม หาใช่พูดถึงหน่วยย่อย ๆ หรือคนกลุ่มย่อยๆ ในสังคมไม่

สภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ กับความเป็นอยู่ของมนุษย์ มาร์กซ์พูดถึงประวัติศาสตร์ว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่การสร้างนั้น มนุษย์ตกอยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นตัวกำหนดว่ามนุษย์จะเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ไปในรูปใด มนุษย์ตกอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างไว้ และได้รับพลังทางการผลิตมาจากคนรุ่นก่อน สภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์รับมาอย่างเลือกไม่ได้ สภาพแวดล้อมดังกล่าวนี้ทำให้มนุษย์กระทำการในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ผลการครอบงำของสภาพแวดล้อมต่อมนุษย์ทำให้เกิดระเบียบสังคมขึ้น สภาพแวดล้อมครอบงำมนุษย์อย่างไรนั้น มาร์กซ์มิได้อธิบายตายตัว แต่เห็นว่ามีลักษณะต่างกันไปตามสมัย

เสรีภาพได้แก่สภาวะอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ คือสภาวะที่มนุษย์สามารถควบคุมสภาพแวดล้อมได้ กล่าวคือมิใช่เป็นเพียงพ้นจากความแปลกหน้าดังกล่าวมาแล้ว แต่ยังเป็นนายเหนือธรรมชาติและสภาพแวดล้อมอย่างแท้จริง การก้าวหน้าไปเสรีภาพดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นตามลำดับวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ในสังคมชุมชนบุพกาล (Primitive Communism)แม้ว่าจะไม่มีการกดขี่ทางชนชั้น แต่ก็นับเป็นสังคมขั้นต่ำที่สุด เพราะมนุษย์ยังไม่รู้จักควบคุมสภาพแวดล้อมทางกายภาพของตน ในระดับนี้มนุษย์ถูกอำนาจธรรมชาติกดขี่ต่อเมื่อมีการจำแนกแรงงานเกิดขึ้นแล้ว จึงเริ่มสังคมยุคใหม่อีกยุคหนึ่งได้แก่ สังคมที่มีทาส (Slave-holding Society) ในสังคมชนิดนี้มนุษย์เป็นเพียงทรัพย์สินส่วนบุคคล และสูญเสียเสรีภาพโดยสิ้นเชิง แต่สมัยนี้ทำให้เกิดวิวัฒนาการทางพลังการผลิตอย่างมาก มนุษย์มีอำนาจเหนือธรรมชาติเพิ่มขึ้น ความก้าวหน้าของสังคมดังกล่าว ทำให้เกิดสังคมฟิวดัล (feudalism) ตามมา ในสังคมฟิวดัล กษัตริย์และขุนนางเลี้ยงชีพด้วยแรงงานของพวกทาสติด (serfs) ในรูปต่าง ๆ ส่วนมากเป็นบริการและค่าตอบแทนจากการทำงานในไร่นา ชนชั้นฟิวดัลซึ่งเป็นฝ่ายได้ผลประโยชน์ต้องการผลตอบแทนจากแรงงานของทาสติดให้ได้มากที่สุด จึงขยายพื้นที่และจำนวนทาสติดเพื่อสนองความต้องการของตน ในแง่นี้ทาสติดจึงกลายเป็นชนชั้นอีกชนชั้นหนึ่งซึ่งต้องการผลประโยชน์เช่นกัน คือต้องการผลจากการผลิตเพื่อตนเองและครอบครัวให้มากที่สุด แทนที่จะให้พวกขุนนางเป็นจำนวนมาก ๆ และต้องการเป็นอิสระเพื่อจะได้ประกอบอาชีพของตนเอง พ้นจากอำนาจขุนนางซึ่งเป็นทั้งผู้ออกกฎหมายและผู้พิพากษา

มนุษย์ซึ่งแปลกหน้าตนเอง ไม่ว่าจะเป็นแปลกหน้าต่อความเป็นมนุษย์ เพื่อนมนุษย์ เผ่าพันธุ์ และการผลิตของตน จนไม่สามารถเป็นมนุษย์ที่แท้นั้นนับว่าสูญเสียเสรีภาพต่าง ๆ ด้วยพลังของมันอีกในสังคมคอมมิวนิสต์ดั้งเดิม มนุษย์ขัดแย้งกับธรรมชาติ และถูกอำนาจธรรมชาติกดขี่ ในสังคมแบบมีทาส มนุษย์กลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัวขัดแย้งกับสภาพวะที่แท้ของตนเองและถูกมนุษย์ด้วยกันกดขี่ลงเป็นวัตถุหรือแรงงาน ในสังคมฟิวดัลพวกทาสติดเริ่มเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น เห็นความสำคัญของตนในฐานะผู้ผลิตมากขึ้น ความขัดแย้งในระยะนี้จึงเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสองชนชั้นในเรื่องผลประโยชน์จากการผลิตอย่างเห็นได้ชัด ทางสติดต้องเป็นไทมากขึ้น ในประเทศที่ปกครองด้วยระบบฟิวดัลทุกประเทศมีความขัดแย้งกันระหว่างขุนนางกับทาสติด ทั้งในอังกฤษ เยอรมัน รัสเซีย และประเทศยุโรปอื่น ๆ

พวกทาสติดนอกจากต้องทำงานให้แก่ขุนนางเจ้าของที่ดินแล้วยังตอบแทนอย่างอื่นด้วยเช่น ผลผลิตทางหัตถกรรมของทาสติดและครอบครัว ในระยะนี้คนบางพวกเริ่มมีบทบาทในทางเศรษฐกิจ คือพวกช่างฝีมือซึ่งทำอาวุธและเครื่องมือต่าง ๆ กับพวกพ่อค้าซึ่งซื้อผลผลิตเหลือใช้แล้วนำไปขายเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลผลิตของต่างประเทศ การค้าซึ่งขยายตัวขึ้น ทำให้พวกพ่อค้าต้องการผลผลิตส่วนเกินจากทาสติดมากขึ้น จึงเกิดการผลิตเพื่อตลาดขึ้นโดยพ่อค้าหาวัตถุดิบให้และรับซื้อผลผลิต พวกทาสติดที่เป็นอิสระก็เข้ามาอยู่ในเมือง และประกอบอาชีพเป็นช่างฝีมือตัดเย็บเสื้อผ้า ทำภาชนะต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นในระยะที่ระบอบฟิวพัลครองยุโรปอยู่นับร้อยปีนั้นได้เกิดการผลิตเพื่อตลาด ช่างฝีมือซึ่งเป็นอิสระและผู้จ้างแรงงานขึ้นในระบอบฟิวดัล นอกเหนือจากการผลิตเพื่อบริโภคในท้องถิ่น พวกช่างฝีมือเองก็ค่อย ๆ กลายเป็นผู้จ้างแรงงาน มีคนงานซึ่งทำงานและค่าจ้าง ตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เรื่อยมาจึงมีชนชั้นใหม่เกิดขึ้น คือ ชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมาชีพควบคู่มาด้วย

ในชนบทความเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นเช่นกัน พันธะแบบฟิวดัลได้สลายลง การรับใช้กันเป็นส่วนตัวเปลี่ยนเป็นค่าจ้าง ทาสติดกลายเป็นชาวนาที่อิสระ มีที่ทำกินเอง เจ้าของที่ดินต้องจ่ายค่าแรงในการทำนาจองตน ในแง่นี้จึงเกิดชาวนานายทุนและมีชาวนาผู้ใช้แรงงานเกิดขึ้นควบคู่กัน

การเกิดชนชั้นนายทุนทั้งในเมืองและในชนบทนี้มิได้ทำให้พวกขุนนางและฝ่ายศาสนาต่างก็หันมาใช้ทุนนิยมเพื่อประโยชน์ของตน พวกทาสติดที่พ้นจากความเป็นทาส และไม่ต้องตอบแทนอะไรแก่นายนั้นเป็นไท

อยู่ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อลูกหลานของคนเหล่านี้ร่ำรวยก็กลับสำนึกว่าตนมิได้เป็นอิสระอย่างแท้จริง กษัตริย์และขุนนางเข้าเก็บภาษีทุกชนิด ควบคุมการค้า และกีดกันการพัฒนาธุรกิจของคนเหล่านี้ กษัตริย์และขุนนางมีอำนาจเช่นนี้ได้เพราะครอบครองเครื่องมือของรัฐ อันได้แก่กำลังทหาร อาวุธ ออกกฎหมายและพิพากษา ดังนั้น ชนชั้นนายทุนที่เกิดขึ้นจากการดิ้นรนออกจากฟิวดัล จึงกลายเป็นผู้ถูกกดขี่และต้องต่อสู้ต่อไปอีก พวกนายทุนต่อสู้กับกษัตริย์และขุนนาง

5. มนุษย์กับเสรีภาพ

ความคิดเรื่องเสรีภาพ เป็นความคิดที่สำคัญที่สุดในความคิดของมาร์กซ์ แต่มาร์กซ์ก็ไม่ได้เขียนไว้ในหนังสือเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ ความคิดเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ 3 เล่มคือ Economic and Philosophical Manuscripts, German Ideolgy, Capital และอธิบายไว้สองแง่คือ เสรีภาพในแง่ที่เกี่ยวข้องกับความแปลกหน้า และเสรีภาพที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ทั้งสองแง่นี้มาร์กซ์พูดถึงเสรีภาพของมนุษย์ชาติ หาใช่พูดเรื่องเสรีภาพของแต่ละบุคคลไม่

มาร์กซ์ถือว่าเสรีภาพเป็นสารัตถะหรือแก่น (essence) ของสิ่งที่มีจิตใจ (spiritual being) ลักษณะด้านต่าง ๆ ของจิต เช่น กฎหมาย จริยธรรม รัฐ หนังสือพิมพ์ ล้วนมีเสรีภาพเป็นแก่นของแต่ละด้านเหมือนกันหมด จิตที่ดีไม่ว่าในด้านใดได้แก่การบรรลุเสรีภาพในด้านนั้น ฉะนั้นเสรีภาพจะเป็นแก่นของสิ่งที่มีจิตใจ แต่เสรีภาพก็แบ่งออกเป็นชนิดย่อย ๆ หลายชนิดและใช้เสรีภาพต่างชนิดกันตัดสินกันไม่ได้ เช่น เสรีภาพของหนังสือพิมพ์จะใช้เสรีภาพในการแข่งขันทางการค้ามาเป็นหลักตัดสินไม่ได้ เพราะเท่ากับใช้เกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์มาตัดสินการแสดงออกทางปัญญาของคน รัฐ หนังสือพิมพ์ ศีลธรรมล้วนเป็นรูปแบบในการแสดงว่าคนเรามีเสรีภาพ มนุษย์เท่านั้นที่จะสร้างสิ่งเหล่านี้ได้ และความเป็นมนุษย์ก็คือเสรีภาพ การสูญเสียเสรีภาพเป็นอันตรายของมนุษย์ เพราะการเสียเสรีภาพ มนุษย์เท่านั้นที่จะสร้างสิ่งเหล่านี้ได้ และความเป็นมนุษย์ก็คือการเสียความเป็นมนุษย์ คนเราเป็นอิสระ แต่ชีวิตความเป็นอยู่ทำให้คนไม่เป็นอิสระ คนเราพัฒนาไปสู่เสรีภาพหรือความเป็นมนุษย์ที่แท้ แต่ความเป็นมนุษย์ก็คือ กฎในด้านการพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นจริงก็ดี มิใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นกฎธรรมชาติ ธรรมชาติของมนุษย์และศีลธรรมของมนุษย์เป็นไปตามกฎธรรมชาติ คนเราจะเข้าถึงความดีด้วยการเข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่แท้ตามกฎที่มีอยู่แล้วธรรมชาติที่แท้ของมนุษย์ไม่อาจปรากฏเป็นจริงขึ้นนั่นเอง คนเราอาจไม่เข้าถึงธรรมชาติเช่นนั้นก็ได้ ลำพังการพิจารณาธรรมชาติของจิตไม่อาจทำให้มนุษย์มีเสรีภาพได้ แต่ต้องบรรลุในชีวิตแห่งการผลิตคือในระบบการผลิตอันเป็นชีวิตทางสังคม

มาร์กซ์ไม่เห็นด้วยกับเสรีภาพตามอุดมคติแบบเสรีนิยม อันได้แก่การเหนี่ยวรั้งการกระทำของปัจเจกชนให้น้อยที่สุด คือตราบใดที่การหาความสุขของตนไม่ขัดแย้งกับการหาความสุขของผู้อื่น ปัจเจกย่อมหาความสุขเช่นนั้นได้ กฎหมายเป็นเพียงขอบเขตควบคุมกิจกรรมของมนุษย์ ภายในขอบเขตดังกล่าว ปัจเจกชนจะไม่ถูกใครหรือสถาบันใดก้าวก่าย แต่มาร์กซ์ก็มิได้แบบเฮเกลว่า เสรีภาพของปัจเจกชนไม่อยู่จริง ปัจเจกชนจะมีเสรีภาพก็ด้วย การเป็นส่วนประกอบของส่วนรวม มาร์กซ์ปฏิเสธเสรีภาพแบบเสรีนิยมก็เพราะเขาเห็นว่าเสรีภาพแบบนี้สนองความเห็นแก่ตัวของคน พวกเสรีนิยมถือว่าความเห็นแก่ตัวแก่นของมนุษย์และสนองธรรมชาติดังกล่าว ส่วนในด้านความสัมพันธ์กับคน เขาก็ไม่เห็นด้วยกับฮอบส์ที่ว่าคนเป็นศัตรูกันโดยธรรมชาติ ลักษณะที่แท้ของมนุษย์คือความร่วมมือกัน หรือมีลักษณะที่จะอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ความคิดของพวกเสรีนิยมผิดเพราะเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ผิด ถ้าจะให้เข้าใจเรื่องเสรีภาพอย่างถูกต้องก็ต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ให้ถูกต้อง และเนื่องจากมนุษย์มีธรรมชาติเป็นสังคม เสรีภาพจึงต้องได้จากการพัฒนาการของชีวิตในสังคมด้วย ความคิดเรื่องเสรีภาพจึงต้องอธิบายทั้งด้วยธรรมชาติและสภาพสังคมของมนุษย์

6. เสรีภาพกับความแปลกหน้า

มาร์กซ์เชื่อว่าเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ ลักษณะอื่น ๆ เช่น การเมืองศาสนา มีความสำคัญในอันดับรอง ๆ ระบบเศรษฐกิจที่ทำให้คนแปลกหน้ามากที่สุดคือทุนนิยม การมีความแปลกหน้าเกิดขึ้นทำให้คนไม่บรรลุสภาวะที่แท้ของตนคือเสรีภาพ ดังนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ความคิดหรือมโนทัศน์ (concept) มโนทัศน์ความแปลกหน้ากับมโนทัศน์เสรีภาพจึงเป็นสิ่งตรงกันข้าม มีความแปลกหน้าก็ไม่มีเสรีภาพ หมดความแปลกหน้าก็มีเสรีภาพนอกจานั้นเมื่อพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์ มโนทัศน์ทั้งสองนี้ก็ขัดแย้งกันอีก การอธิบายเรื่องเสรีภาพจึงจำเป็นต้องอ้างถึงเรื่องความแปลกหน้าและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ควบคู่ไปด้วย

มนุษย์คือสิ่งที่ต้องผลิต (Productive Being) มนุษย์จะเสรีภาพได้ ก็ด้วยการบรรลุความเป็นตัวของตัวเอง การเป็นสิ่งที่มีเหตุผล หรือมีสัมปชัญญะเป็นลักษณะแง่ลบของมนุษย์ สิ่งที่สำคัญกว่าแง่ดังกล่าวก็คือการกระทำหรือกิจกรรมต่อธรรมชาติและสังคม กิจกรรมดังกล่าวนี้ มาร์กซ์ใช้คำว่า praxis หรือกิจกรรมการผลิต (productive activity) ซึ่งได้แก่วิธีการที่คนสร้างแบบแห่งการดำเนินชีวิต (mode of life) ของตนขึ้น ความเป็นมนุษย์แสดงออกด้วยกิจกรรมการผลิต มนุษย์เริ่มต่างจากสัตว์เมื่อสร้างวิถีชีวิตทางวัตถุขึ้นคือเปลี่ยนวัตถุตามธรรมชาติมาเป็นวัตถุสำหรับมนุษย์ การเปลี่ยนวัตถุธรรมชาติมาเป็นวัตถุสำหรับได้นี่เองที่แสดงความเป็นมนุษย์ นั่นคือความเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นจริง หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้วมนุษย์ก็เป็นเพียงสัตว์ชนิดเท่านั้น มาร์กซ์อธิบายกิจกรรมการผลิตว่าลักษณะดังนี้

เป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กันภายใน กล่าวคือสิ่งทั้งหลายเป็นวัตถุสำหรับมนุษย์และความเป็นมนุษย์จะเป็นอย่างไร เห็นได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงวัตถุธรรมชาติให้เป็นวัตถุสำหรับมนุษย์ดังกล่าว

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนวัตถุดิบให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์นอกจากวัตถุแล้วสังคมก็เป็นสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนได้ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่ตกอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทั้งสิ้น

ในด้านจิตใจซึ่งเป็นผู้เปลี่ยนนั้นก็มีความเป็นปรนัยขึ้น กล่าวคือ ถ้าจิตไม่แสดงกิจกรรมอะไร ก็ไม่เห็นความเป็นจิตของมัน การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติทำให้เห็นว่าจิตซึ่งเป็นผู้เปลี่ยนแปลงมีอยู่ เพราะลำพังธรรมชาติเปลี่ยนตัวเองในรูปกิจกรรมการผลิตไม่ได้ จิตจึงมีความเป็นปรนัยด้วยเหตุดังกล่าว

กิจกรรมการผลิตเป็นกิจกรรมทางสังคม คือต้องมีมนุษย์อื่นนอกจากเราเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กิจกรรมการผลิตแม้จะแสดงให้เห็นความเป็นปรนัยของจิตหรือมนุษย์ แต่มนุษย์ก็แยกตนออกจากการผลิตได้ ความสามารถแยกได้ว่าตัวตนกับการผลิตแตกต่างกันนี้มีเฉพาะมนุษย์และทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ ทำให้กิจกรรมของมนุษย์เป็นกิจกรรมอิสระ มิใช่ถูกบังคับด้วยสภาพแวดล้อมอย่างสิ้นเชิง มนุษย์มิได้อยู่ในอำนาจธรรมชาติ แต่เป็นผู้ควบคุมบังคับธรรมชาติซึ่งจะเห็นได้จากกิจกรรมการผลิตของมนุษย์

ความแปลกหน้าคือความสูญเสียเสรีภาพ ความแปลกหน้าเป็นความสูญเสียเสรีภาพอย่างสำคัญ เพราะเป็นการปฏิเสธกิจกรรมของมนุษย์ ความแปลกหน้าลักษณะแรกที่มาร์กซ์มองเห็นก็คือ ความสัมพันธ์ในทางกลับกันระหว่างปริมาณสินค้าเพิ่มขึ้นจากการผลิตกับปริมาณสินค้าที่ผู้ใช้แรงงานได้รับซึ่งลดลง โลกซึ่งมนุษย์ได้สร้างขึ้นกลับสิ่งที่มนุษย์เข้าถึงได้ยากขึ้นทุกที ยิ่งสร้างมากเท่าไรยิ่งจนลงมากเท่านั้น ในแง่นี้คนแปลกหน้าต่อผลผลิต โดยยึดถือ ว่าผลผลิตเท่าใด ตนก็ยิ่งสูญเสียเท่านั้น ชีวิตตนได้ให้แก่วัตถุกลับกลายเป็นอำนาจที่มาแย้งตนกระบวนการนี้ยังก้าวไปไกลถึงขั้นที่ผู้ใช้แรงงานเองกลายเป็นสินค้า และท้ายที่สุดถึงกลับกลายเป็นวัตถุซึ่งมีค่าเพียงแต่รักษาชีวิตให้คงอยู่เท่านั้น มนุษย์สร้างธรรมชาติให้เป็นของใช้แล้วตัวเองก็ตกไปในโลกแห่งของใช้นั้นและกลายเป็นวัตถุ ความเป็นคนซึ่งมีเสรีภาพและเป็นนายธรรมชาติหมดไป กลายเป็นวัตถุในระบบการผลิตแบบทุนนิยม

ความแปลกหน้าชนิดที่สองได้แก่ ความแปลกหน้าต่อกิจกรรมการผลิต เพราะกิจกรรมดังกล่าวมิได้เป็นจุดหมายในตัวหรือเป็นจุดหมายที่ผู้ใช้แรงงานกำหนดขึ้นอย่างเต็มใจ แต่กลับกลายเป็นการรับใช้ระบบการผลิตสินค้า กิจกรรมของบุคคลจึงไม่เป็นตนเอง แต่ถูกแบ่งเป็นสองส่วนคือ จุดหมายกิจกรรมและการใช้แรงงาน ส่วนหลังนี้เท่านั้นที่ยังเป็นของผู้ใช้แรงงานการทำงานก็เป็นเพียงวิธีรักษาร่างกายให้คงอยู่ แต่ไม่สนองความต้องการของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะกระทำ เฉพาะส่วนที่เป็นหน้าที่อย่างสัตว์เท่านั้น ในส่วนที่เป็นหน้าที่ของมนุษย์นั้นคนไม่มีเสรีภาพเลย

ความแปลกหน้าชนิดที่สามมีผลมาจากชนิดที่สอง ได้แก่ความแปลกหน้าต่อคนอื่นเพราะผลผลิตจากแรงงานและกิจกรรมที่ใช้แรงงาน มิใช่เป็นของผู้ใช้แรงงาน ผู้ที่เป็นเจ้าของมิกลับมาควบคุมตนเอง ความสัมพันธ์แบบนี้เกิดจากแรงงานที่แปลกหน้า แรงงานที่เหมือนมิใช่แรงงานของตน ผู้ใช้แรงงานและนายทุนจึงเป็นพลังที่แปลกหน้าและขัดแย้งกัน ทั้งสองฝ่ายต่างก็มองกันในฐานะที่เป็นตัวกลางสำหรับไปสู่จุดหมายของตน ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้น แม้ในชนชั้นเดียวกัน ต่างคนต่างเห็นว่าคนอื่น ๆ เป็นเพียงองค์ประกอบของระบบการผลิต ไม่คิดว่าเป็นคนไม่ให้ค่าในฐานะเป็นคน และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ถูกทำลายลงโดยสิ้นเชิง

ความแปลกหน้าชนิดที่สี่ได้แก่ความแปลกหน้าต่อเผ่าพันธุ์มนุษย์ มาร์กซ์เชื่อว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กันอย่างไม่เห็นแก่ตัวและนับถือกัน แต่ละคนถือสวัสดิภาพของผู้อื่นเป็นจุดหมายในการประพฤติของตน ตัวอย่างของเรื่องนี้ก็คือความสัมพันธ์ในรูปการแต่งงานซึ่งยึดความรักเป็นหลักในการปฏิบัติ แต่ในสังคมที่แปลกหน้า หลักเห็นแก่ตัวเข้ามาครอบงำจนกระทั่งความสัมพันธ์ที่ดีดังกล่าวซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์หมดไป ในส่วนที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดเดียวที่นำธรรมชาติมาผลิตได้ ธรรมชาติจึงเป็นทั้งงานและแสดงให้เห็นความเป็นมนุษย์ แต่ในแรงงานที่แปลกหน้า มนุษย์ไม่ได้ผลผลิตของตน แม้แต่ร่างกายและธรรมชาติก็ไม่เป็นของตน ความหมายของมนุษย์ในฐานะนายธรรมชาติจึงหมดไป ยิ่งกว่านั้นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับกิจกรรมการผลิตยังเป็นเพียงเพื่อรักษาร่างกายไว้เท่านั้น ความเป็นมนุษย์ถูกเปลี่ยนความหมายให้ต่ำลงเหลือเพียงการรักษาร่างกาย ลักษณะเช่นนี้เรียกว่ามนุษย์เสียความเป็นมนุษย์หรือไม่รู้จักเผ่าพันธุ์ของตน

ความแปลกหน้าทั้งสี่ชนิดนี้เกิดขึ้นในสังคม ที่มีการกดขี่กันและเด่นชัดมากในสังคมทุนนิยม ซึ่งมีพลังการผลิตสูงมากและมนุษย์น่าจะมีความสุขมาก แต่เนื่องจากพัฒนาการทางสังคมตามไม่ทันพลังการผลิต ความแปลกหน้าหรือความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับตนเอง มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับระบบการผลิตจึงเกิดขึ้น หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้วมนุษย์จะไม่มีเสรีภาพที่แท้จริงเลย

การเอาชนะความแปลกหน้าด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์ ในหนังสือ Communist Manifesto มาร์กซ์ได้แสดงให้เห็นความหวังของเขาที่จะให้มนุษย์บรรลุเสรีภาพที่แท้จริงคือ ให้แต่ละคนพัฒนาตนเองได้อย่างเสรี คอมมิวนิสต์เป็นวิถีทางมิใช่จุดหมายของพัฒนาการ เป็นความเคลื่อนไหวในการละทิ้งสภาพวะปัจจุบันของสิ่งต่าง ๆ จุดหมายของคอมมิวนิสต์ก็คือการทำให้มนุษย์มีชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรี และเหมาะแก่ธรรมชาติของตน วิธีการคอมมิวนิสต์ซึ่งมาร์กซ์และเองเกลส์เสนอไว้ก็คือต้องกำจัดทรัพย์สินส่วนตัว กล่าวคือพลังในการผลิตจะต้องไม่เป็นของชนชั้นใดโดยเฉพาะ แต่จะต้องเป็นสังคม ความขัดแย้งระหว่างผู้ผลิตกับพลังงานการผลิตจะต้องหมดไป และผลผลิตทั้งหลายจะต้องถูกควบคุม และจัดการอย่างมีระบบ การผลิตสิ่งจำเป็นต้องใช้แรงงานมนุษย์ให้น้อยที่สุด และจะต้องไม่ผลิตเกินหรือไม่พอ

การผลิตตามแนวทางดังกล่าวจะสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ทุกคนจะได้รับสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิต

การแบ่งงานในระบบการผลิตแบบใหม่นี้จะมีลักษณะยืดหยุ่นได้ คือคนแต่ละคนไม่จำเป็นต้องทุ่มเทพลังของตนให้แก่งานหรืออาชีพเฉพาะ

มาร์กซ์เชื่อว่าเมื่ออิสรภาพเช่นนี้เกิดขึ้นแล้ว ความแปลกหน้าก็จะหมดไปเพราะสาเหตุของความแปลกหน้าถูกกำจัด ความชั่วที่สำคัญที่สุดคือทรัพย์สินส่วนตัวย่อมไม่อาจทำให้คนเป็นศัตรูกัน ทำให้ผลผลิตซึ่งเคยเป็นนายผู้ผลิตซึ่งเคยเป็นนายผู้ผลิตกลับรับใช้ผู้ผลิต และการแบ่งงานลดลง ผู้ใช้แรงงานก็จะมีส่วนในการผลิตมากชนิดขึ้น

การเลิกจำแนกแรงงาน จะทำให้คนเรามีเสรีภาพที่จะพัฒนาสมรรถภาพที่ตนมีอยู่อย่างเต็มที่ทุกด้าน มิใช่พัฒนาเฉพาะด้าน มาร์กซ์คิดว่ามนุษย์ไม่ควรจะต้องทำการอะไรอยู่อย่างเดียวตลอดชีวิต ดังในระบบจำแนกแรงงาน ซึ่งงานบางชนิดหรือบางส่วนบีบบังคับให้คนเราต้องทำส่วนในระบบคอมมิวนิสต์คนเราสามารถเลือกงานได้ และเนื่องจากโดยธรรมชาติมนุษย์ทำงานได้หลายอย่าง จึงควรมีสิทธิเลือกงานหลายแบบ งานที่คนเราทำจึงเกิดจากความพอใจของตน การทำงานในลักษณะดังกล่าวจะไม่เป็นความเห็นแก่ตัว เพราะผู้ที่ทำงานจะคิดว่างานที่ตนทำนั้นเพื่อสนองความต้องการของผู้อื่น ความคิดเช่นนี้ทำให้แก่นหรือธาตุแท้ของคนอันได้ทำงานชนิดที่จะเลี้ยงชีพเท่านั้น งานชนิดนี้คนเราทำเท่าที่จำเป็นแก่ชีวิตของทุกคน มาร์กซ์แบ่งชีวิตของคนออกเป็นสองส่วน คือส่วนที่เกี่ยวกับการผลิตทางวัตถุ (material production) ส่วนนี้คนถูกบังคับให้สนองตอบความจำเป็นของตน ในส่วนนี้เสรีภาพเกิดจากการที่คนซึ่งอยู่รวมกันทำหน้าที่ผลิตร่วมกัน ควบคุมธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติสนองความต้องการของมนุษย์โดยมนุษย์ใช้พลังงานน้อยที่สุด การวางแผนและการบริหารทางเศรษฐกิจจะทำให้คนเราได้เสรีภาพในการผลิตดังกล่าวแล้ว ชีวิตส่วนที่สองของคนเราได้แก่ส่วนที่ว่างจากการผลิตทางวัตถุ คือการใช้เวลาว่างพัฒนาสมรรถภาพของมนุษย์ การพัฒนาความสามารถของตนอย่างเต็มที่ก็คือจุดหมายของชีวิต คือการสร้างชีวิตให้สมบูรณ์ตามที่เป็นไปได้ เสรีภาพส่วนนี้เริ่มขึ้นต่อจากการทำงาน มาร์กซ์เชื่อว่าคนเราจะใช้เวลาว่างเพื่องานด้านศิลปะและวิทยาศาสตร์อันเป็นการใช้ความสามารถอย่างไม่มีใครบังคับ คิดสร้างสรรค์ด้วยตนเอง และเป็นการทำให้สังคมสมบูรณ์ขึ้น

เราอาจเห็นว่าการแบ่งชีวิตคนเราเป็นสองส่วนเช่นนี้ยังแสดงว่าในส่วนแรกคนเรายังถูกอำนาจภายนอกบังคับให้ต้องทำอะไรบางอย่างอยู่ ข้อนี้มาร์กซ์มองในแง่ดีว่า เทคโนโลยีจะช่วยลดหน้าที่ของคนในด้านนี้ลง และการพัฒนาตนเอง จะเป็นพลังการผลิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คนเราจะไม่ยอมอยู่เปล่า ๆ เมื่อมีเวลาว่างเช่นนั้น แต่การพัฒนาตนเองในเวลาว่างจะทำให้งานผลิตทางวัตถุมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่มาร์กซ์ก็มิได้คิดว่ากิจกรรมการผลิตต้องเป็นการผลิตทางวัตถุเท่านั้น หากแต่เป็นการใช้เวลาวิ่งผลิตอะไรก็ได้ ตามที่คนเราสามารถและต้องการ

7. บทสรุป

เสรีภาพในทัศนะของคาร์ล มาร์กซ์ เป็นเสรีภาพส่วนบุคคลที่แท้จริง เป็นสิ่งจำเป็นที่ก่อให้เกิดความเสมอภาพและความเจริญก้าวหน้าในสังคม เพราะว่าความหมายที่แท้จริงของคำว่า “เสรีภาพ” คือ เสรีภาพทางเศรษฐกิจ ลัทธิคอมมิวนิสต์เพียงลัทธิเดียวเท่านั้นที่สามารถพัฒนา อำนาจของบุคคลให้เป็นไปได้

เสรีภาพมีส่วนสำคัญในการกำหนดชั่วโมงทำงาน เพื่อที่จะให้คนได้มีเวลาเท่าเทียมกันในการแสวงหาความเพลิดเพลินจากปรัชญา สุภาษิต คำโคลง และศิลปะ ฯลฯ และนอกจานี้ยังเป็นประโยชน์ในการพัฒนาความสะดวกสบายอื่น ๆ ส่วนการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวต้องถูกทำลายไป สืบเนื่องมาจากชั่วโมงทำงานนี้เอง ที่เป็นเหตุให้พวกกรรมกรต้องต่อสู้เพื่อลัทธิคอมมิวนิสต์

เสรีภาพ คือกระบวนการในการบรรลุอุดมการณ์และจุดมุ่งหมายของมนุษย์ชาติทั้งหมดความยุติธรรมทางสังคม ความบริสุทธิ์ ความมั่งคั่ง ความปลอดภัย และความเจริญทางจิตใจและทางร่างกาย เหล่านี้ทั้งหมดรวมอยู่ในคำว่า “เสรีภาพ”

ดังนั้น เสรีภาพจึงเป็นหลักสำคัญขั้นพื้นฐานของศีลธรรม และเป็นหลักการที่สำคัญในจริยศาสาสตร์ของคาร์ล มาร์กซ์

บรรณานุกรม

กีรติ บุญเจือ. (2522). **ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพาณิช.

ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2539). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. (2539). **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ 2.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2538). **ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง.**กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2540). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย.** กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

สถิต วงศ์สวรรค์. (2540). **ปรัชญาเบื้องต้น.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรพิทยา.

สุวรรณ เพชรนิล. (2534). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2540). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.